

Сліпченко Святослав
доктор юридичних наук,
професор, професор кафедри цивільного,
трудового та господарського права
Харківський національний університет
внутрішніх справ, Харків, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-8891-7152>
e-mail: sviats66@gmail.com

Сліпченко Анатолій
кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри
цивільного права та процесу
Харківський національний університет
внутрішніх справ, Харків, Україна
<http://orcid.org/0000-0002-2439-4951>
e-mail: slipchenkoanatolii@gmail.com

УДК 347.122

<https://doi.org/10.69724/2786-8834-2025-4-1-142-166>

СУТНІСТЬ ПРИВАТНИХ ПРАВОВІДНОСИН, ЯКІ ВИНИКАЮТЬ УНАСЛІДОК ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Сліпченко Святослав, Сліпченко Анатолій. Сутність приватних правовідносин, які виникають унаслідок цифрової трансформації

Анотація

Вступ. Актуальність дослідження викликана, як стрімкими процесами цифрової трансформації у світі, активним розвитком законодавства в Європейському Союзі та Україні, що регулює цю сферу, так і відсутністю єдиної думки серед науковців, щодо сутності та місця приватних відносин, які виникають унаслідок цифрової трансформації, в системі цивільного права. А це, в свою чергу, призводить до складнощів у визначенні належного механізму їх правового врегулювання.

Головну мету цього наукового дослідження присвячено аналізу сутності приватних правовідносин, які виникають унаслідок цифрової трансформації. Основний наголос зроблено на поглядах представників новаторського та консервативного підходів до розуміння сутності цивільних правовідносин, які виникають у результаті цифрової трансформації.

Методи. У дослідженні застосовано такі методи наукового пізнання: логіко-юридичний, нормативно-догматичний, порівняльний, метод аналізу та інші.

Результати. Встановлено, що залежно від стадій упровадження цифрових технологій у діяльність юридичної особи та/або життєдіяльність фізичної особи цивільні правовідносини поділяються на: ті, що виникають зі створення цифрових технологій; ті, що виникають із їх впровадження; ті, що виникають із використання результатів цифрової трансформації.

Залежно від сектору єдиного цифрового ринку цивільні правовідносини можуть виникати в секторі: електронних довірчих послуг; телекомунікації; електронної комерції. Розглянуто їх специфіку.

Висновки. Обґрунтовано, що в цифровому середовищі не тільки не існує, а й не може існувати цивільних правовідносин. Цифрове середовище – це лише засіб (інструмент), за допомогою якого відбувається взаємодія між суб'єктами. Тому правовідносини, які виникають унаслідок цифрової трансформації, є відомими та традиційними для цивільного права. А твердження, що в цифровому середовищі сформувався новий вид цивільних правовідносин, який існує виключно в цифровому середовищі, є хибним, як і твердження про існування віртуальної реальності, в якій начебто виникають цивільні правовідносини та їх об'єкти.

Ключові слова: цифрова трансформація, цифровий простір, правовідносини, електронні довірчі послуги, телекомунікації, електронна комерція.

Вступ

Нині цифрова трансформація визначена одним із пріоритетних напрямів розвитку Європейського Союзу (далі – ЄС). У зв'язку з цим у 2021 р. Європейська Комісія оприлюднила стратегічний документ «Цифровий компас 2030: європейський шлях цифрового десятиліття», в якому розкрила своє бачення та цілі успішної цифрової трансформації Європи до 2030 року. Її демократичні рамки спрямовані на те, щоб економіка, промисловість і суспільство повною мірою скористалися перевагами нової цифрової ери. У межах наведеного вище відбувається невинний розвиток цифрових технологій, які настільки щільно ввійшли у повсякденне, професійне, творче життя кожної людини, що навіть стверджується про виникнення цілого цифрового середовища¹, як нового явища у світі. І в цьому середовищі, як зазначається, сформувалася окрема група нових цивільних правовідносин.

Зважаючи на те, що Україна підписала: Угоду про асоціацію з Україною та ЄС, Декларацію про майбутнє Інтернету, Стратегію єдиного цифрового ринку для Європи та інші міжнародні нормативні акти у сфері цифровізації, вона також не може стояти осторонь усіх цих процесів, тому активно розвиває своє національне законодавство.

У контексті наведеного доволі логічно, що в теорії цивільного права, зокрема вітчизняного, широко обговорюються питання щодо змісту таких правовідносин. Адже без належного розуміння їх сутності не може бути вибудована й відповідна правова форма.

Наявні на сьогодні погляди науковців умовно можна поділити на дві групи – консервативні та прогресивні, або їх ще називають новаторськими. В основу такого поділу покладено принципи процесу розроблення приватного права, відомі ще з часів Стародавнього Риму. Консервативними є погляди представників, які пропонують поширити на достатньо нові в цивільному праві відносини, або на не нові відносини, але які розвиваються в нових умовах, уже наявні правові механізми, юридичні конструкції. Такий підхід впливає з принципу «юридичної економії», тобто перш ніж створювати щось нове, нові механізми правового регулювання,

¹ Некіт К. Г. Особливості змісту та здійснення права віртуальної власності. *Часопис цивілістики*. 2019. Вип. 32. С. 86–92. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chac_2019_32_18 (дата звернення: 29.12.2024).

конструкції, необхідно спробувати використати вже відоме, напрацьоване. Це відповідає і такому методологічному принципу наукових досліджень та нормотворення, як «бритва Оккама», суть якого полягає в тому, що непотрібно примножувати сутність без потреби. І в тому випадку, коли нові або не нові, але в нових умовах, відносини не вміщуються в уже відомі правила, коли наявні правові механізми не здатні належним чином врегулювати відносини, що виникають, то застосовуються прогресивні принципи розробки приватного права, новаторський підхід. Лише останні передбачають вироблення нових правових механізмів, конструкцій або застосування відомих до нехарактерних для них раніше відносин.

Очевидно, що без визначення місця приватних відносин, які виникають унаслідок цифрової трансформації, в системі цивільного права складно визначитись із належним механізмом їх правового врегулювання. Але для цього насамперед потрібно встановити, чи дійсно такі правовідносини є новими, чи вони тільки здаються такими. Адже якщо дійсно виникли нові цивільні відносини, то за допомогою норм права вони мають бути відповідно врегульовані. Якщо цього не зробити, ціла категорія цивільних відносин залишиться поза правовим регулюванням, що сприятиме збільшенню випадків порушення суб'єктивних прав, невинуватим перекваліфікаціям судів тощо. Якщо ж у цифровому середовищі функціонують давно відомі (класичні, традиційні) цивільні відносини, які тільки здаються новими, то застосування до них механізмів правового регулювання може створити невизначеність у праві. А, як відомо, невизначеність у праві порушує принцип верховенства права, закріпленого в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Метою статті є теоретичне осмислення та визначення сутності приватних правовідносин, які виникають унаслідок цифрової трансформації. Для досягнення окресленої мети поставимо одне-єдине завдання: встановити, чи дійсно в цифровому середовищі сформувався новий вид цивільних правовідносин, якого раніше не існувало.

Методи. У дослідженні застосовано такі методи наукового пізнання: логико-юридичний, нормативно-догматичний, порівняльний, метод аналізу та інші.

Основна частина

1. Стислий огляд відмінності новаторського та консервативного підходів до розуміння сутності цивільних правовідносин, які виникають унаслідок цифрової трансформації

Зважаючи на те, що саме представниками новаторського (прогресивного) підходу запропоновано розуміння правовідносин, які виникають унаслідок цифрової трансформації, як нових та наведено значну кількість аргументів на підтвердження й обґрунтування цього, вбачається за доцільне розпочати стислий огляд тих поглядів, які входять до новаторської групи.

До прогресивних належать погляди, представники яких стверджують, що унаслідок цифрової трансформації у цифровому середовищі сформувався новий вид цивільних правовідносин. Їх називають і інтернет-правовідносинами, і цифровими правовідносинами, і віртуальними правовідносинами, і електронними правовідносинами, і ІТ-правовідносинами тощо. Як зазначається в юридичній літературі, сутність

і унікальність останніх полягає в тому, що вони існують виключно в цифровому середовищі², це новий тип (вид) суспільних відносин, що виникають, змінюються та припиняються в кіберпросторі³. Прихильники розгляданого підходу також стверджують, що нові правовідносини виникли внаслідок появи нових або навіть новітніх об'єктів цивільних прав, об'єктів, які раніше були невідомі цивілістиці або якщо й відомі, то цифрове середовище надто змінило їх сутність. Вони хоч і нематеріальні, але мають багато характеристик, притаманних традиційним об'єктам права власності⁴. Цифрові речі «можуть повністю повторювати ознаки речей матеріального світу та виконувати аналогічні функції»⁵. Тобто прихильники цієї групи поглядів виходять із того, що цифрова річ є суть звичайної речі, а тому стає об'єктом права власності⁶. Із внесенням відповідних змін до Цивільного кодексу України ці блага та їх правовий режим уже навіть стали правовою реальністю⁷.

Водночас представники консервативних поглядів стверджують, що ті правовідносини, які виникають у ході цифрової трансформації, повністю охоплюються вже відомими видами цивільних правовідносин та не є новими порівняно з уже існуючими⁸, типові для цивільного права⁹, тому вони мають розглядатися як звичай-

² Бааджи Н. П. Правова природа правовідносин у мережі Інтернет. *Часопис цивілістики*. 2017. Вип. 22. С. 112–116. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chac_2017_22_25 (дата звернення: 28.01.2025).

³ Єфремова К. В. До перспектив правового регулювання інтернет-правовідносин: господарсько-правовий аспект. *Право та інноваційне суспільство*. 2014. № 1. С. 8.

⁴ Hunt K. This Land is not Your Land: Second Life, Copybot and the Looming Question of Virtual Property Right. *Texas Review of Entertainment and Sports Law*. 2007. No 9. P. 172.

⁵ Некіт К. Г. Віртуальні активи як різновид цифрових речей. *Часопис цивілістики*. 2022. Вип. 45. С. 53.

⁶ Sheldon D. Claiming ownership, but getting owned: contractual limitations on asserting property interests in virtual goods. *UCLA Law Review*. 2007. No 54. P. 751–787; Palka P. Virtual property: towards a general theory. PhD. Florence: European University Institute. 2017. 240 p. URL: http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/49664/Palka_2017.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 22.01.2025); Некіт К. Г. До питання про специфіку змісту права власності на цифрові речі. *Доктрина приватного права: традиції та сучасність* : матеріали ХХ наук. практ. конф., присвяч. 100-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР, ректора Харків. юрид. ін-ту (1962–1987 рр.) В. П. Маслова (Харків, 4 лют. 2022 р.) / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Каф. цивіл. права № 1, Каф. цивіл. права № 2; Нац. акад. прав. наук України, Від-ня цивіл. прав. Дисциплін; Харків. обл. осередок Всеукр. гром. орг. «Асоц. цивілістів України». Харків : Право, 2022. С. 247–252.

⁷ Мічурін Є. О. Цифрова річ як правова реальність. *Проблеми вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних та сімейних прав у сучасних умовах в Україні* : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. Чингізхана Нуфатовича Азімова (Харків, 12 січ. 2024 р.). Харків, 2024. С. 82–88.

⁸ Баранов О. Інтернет і право: об'єкт і предмет регулювання. *Вісник НТУУ «КПІ» Політологія. Соціологія. Право*. 2011. № 4 (12). [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2011.4\(12\).125063](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2011.4(12).125063); Сліпченко С. О., Сліпченко А. С. Щодо «нового» виду цивільних правовідносин, які «виникають» у цифровому середовищі. *Проблеми вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних та сімейних прав у сучасних умовах в Україні* : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. Чингізхана Нуфатовича Азімова (Харків, 12 січ. 2024 р.). Харків, 2024. С. 55–57.

⁹ Харитонов Є. О., Харитонova О. І. «Інтернет-відносини» та «Інтернет-правовідносини»: до визначення поняття і сутності. *Університетські наукові записки*. 2017. № 3. С. 27–38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2017_3_5 (дата звернення: 28.01.2025).

нологій¹⁵. При цьому цифрові технології – це сукупність систематизованих рішень (правових, науково-технічних, організаційних), спрямованих на забезпечення доступу та використання нематеріальних благ (результатів інтелектуальної, творчої діяльності, інформації, оборотоздатних особистих немайнових благ), а також забезпечення комунікації, ділової активності тощо. Такими рішеннями є винаходи, корисні моделі, ноу-хау, програмне забезпечення¹⁶.

Навіть на цьому етапі визначення поняття цифрової трансформації можна виявити групу цивільних правовідносин, які виникають у ході її реалізації. Так, не викликає сумнівів, що на винаходи, корисні моделі, ноу-хау, програмне забезпечення виникає право інтелектуальної власності. А винаходи, корисні моделі, ноу-хау – це рішення технічних завдань. Вони можуть бути втілені в різноманітних пристроях, які в сукупності являють собою апаратне забезпечення (комп'ютери, смартфони, планшети, сервери, електронні комунікаційні мережі, такі як інтернет, телефонія тощо). Придбання таких пристроїв може базуватись, наприклад, на підставі договорів купівлі-продажу, оренди, позички, управління майном тощо. Залежно від підстави набуття тієї чи іншої одиниці апаратного забезпечення виникають і відповідні традиційні для цивільного права правовідносини. Водночас втілення комп'ютерних програм приводять комп'ютери в дію для досягнення певної мети¹⁷, що, власне, і перетворює деяку сукупність технічних пристроїв (апаратного забезпечення) в єдину систему (мережу), здатну функціонувати як одне ціле. Вбачається, що цифрове середовище, або кіберпростір, – це поєднання в одне ціле апаратного та програмного забезпечення¹⁸, які існують як єдиний «організм». І для того, щоб

¹⁵ Струтинська І. В. Дефініції поняття «цифрова трансформація». *Економіка та управління підприємствами*. 2019. Вип. 48(2). С. 91–96. <https://doi.org/10.32843/bses.48-47>; Воржакова Ю. П., Хлебінська О. І. Сутність цифрової трансформації з різних позицій підприємців та науковців. *Економіка та держава*. 2021. № 9. С. 107–111. <https://doi.org/10.32702/23066806.2021.9.107>; Мандич О., Бабко Н., Лищенко М., Харчевнікова Л. Цифрова трансформація та новітні комунікації як платформа для стійкого розвитку бізнесу. *Modeling the development of the economic systems*. 2022. № 4. С. 15–19. <https://doi.org/10.31891/mdes/2022-6-2>

¹⁶ Юдкова К. В. Особливості визначення поняття «інформаційні технології». *Інформація і право*. 2015. № 1 (13). С. 63–67; Nkoutou Ngoa, G. B., Song, J. S. Female participation in African labor markets: The role of information and communication technologies. *Telecommunications Policy*. 2021. No 45(9). <https://doi.org/10.1016/j.telpol.2021.102174>; Бабійчук І., Косовець О., Соя О. Огляд дефініцій понять «цифрові технології» та «інформаційне освітнє середовище». *Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського*. 2022. Вип. 1. С. 13–18. <https://doi.org/10.32782/1995-0519.2022.1.1>; Макоєдова В. О. Аналіз принципів побудови та підходів до визначення поняття «інформаційна технологія». *Кібербезпека: освіта, наука, техніка*. 2022. № 2(18), С. 138–149. <https://doi.org/10.28925/2663-4023.2022.18.138149>; Гуржій Н. М., Гавран В. Я., Сапотницька Н. Я. Цифрові технології та їхній вплив на управління логістичними процесами підприємств. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 55. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-55-20>

¹⁷ Цивільне право. Загальна частина : навч. посіб. / [О. Є. Аврамова, А. С. Горбенко, Н. О. Горобець та ін.] ; за заг. ред. С. О. Сліпченка, О. Л. Зайцева ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2022. С. 279.

¹⁸ Шманатов М. С. Цифрові технології як фактор впливу на політичні процеси: спроба концептуалізації. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Питання політології*. 2021. Вип. 40. С. 29–37. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2021-40-04>

скористатися тим чи іншим програмним забезпеченням користувачі, власники цифрових пристроїв набувають на нього відповідних прав¹⁹.

Так, якщо цифрова трансформація становить процес впровадження цифрових технологій, то, залежно від стадій цього процесу, правовідносини можна поділити на ті, які виникають зі створення цифрових технологій; їх впровадження, використання результатів цифрової трансформації. І всі ці правовідносини, як було проілюстровано вище, вже відомі цивільному праву.

О. Баранов поділяє всі приватні правовідносини, пов'язані з цифровим середовищем, лише на дві групи: 1) ті, що безпосередньо стосуються створення та обслуговування телекомунікаційної мережі як сукупності технічних і програмних засобів, призначених для їх подальшого використання; 2) ті, що пов'язані з використанням мережі «Інтернет», інтернет-технологій і кінцевих пристроїв^{20*}, для реалізації різноманітних видів діяльності²¹.

До першої групи, зокрема, належать правовідносини з обслуговування комп'ютерів, офісної техніки, створення та підтримки комп'ютерних мереж тощо. У цьому випадку може йтися про зобов'язальні правовідносини, які виникають у процесі надання послуг або виконання робіт. Водночас володіння та користування апаратним забезпеченням може відбуватись у межах зобов'язальних правовідносин, зокрема орендних або речових, наприклад права власності. Розроблення комп'ютерних програм, додатків, їх впровадження породжують правовідносини інтелектуальної власності, правовідносини з розпорядження майновими правами інтелектуальної власності тощо. Забезпечення функціонування телекомунікаційної мережі, її обслуговування знову ж таки, являє собою послугу або результат робіт, які надаються в межах зобов'язальних правовідносин. Отже, як можна помітити, всі правовідносини цієї групи не є новими для цивільного права. А їх сутність залишається незмінною в ході цифрової трансформації.

До другої групи, як вказує дослідник, належать правовідносини, що виникають у сфері телекомунікацій та електронної комерції. До таких можна віднести послуги з надання дистанційної освіти, телемедицину, інтернет-банкінг, електронний документообіг, інші електронні послуги. І, як можна помітити, в цьому випадку також йдеться про майнові правовідносини, які пов'язані з наданням послуг (освітніх, юридичних тощо), інформації, а також прав на результати інтелектуальної та творчої діяльності чи інших прав. Таким чином, і ця група правовідносин давно відома цивільному праву, сутність яких залишається незмінною.

¹⁹ Розгон О. В. Передання прав за ліцензійним договором на використання програмного забезпечення або комп'ютерних програм. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 86–90. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-9/20>

²⁰ Для уникнення термінологічних розбіжностей зазначимо, що термін «цифрове середовище» вжитий нами вище як синонім до терміна «телекомунікаційна мережа», який використовує О. Баранов.

²¹ Баранов О. І. Вказ. праця. [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2011.4\(12\).125063](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2011.4(12).125063)

Отже, і в класифікації, запропонованій О. Барановим, усі приватні правовідносини, пов'язані з цифровим середовищем, повністю охоплюються вже відомими видами цивільних правовідносин і не є новими.

Наступна класифікація може бути проведена за секторами створення загальноєвропейських уніфікованих правил єдиного цифрового ринку, відповідно до якої всі приватні правовідносини можна поділити на ті, які виникають у секторі електронних довірчих послуг, ті, що виникають у секторі телекомунікацій і ті, які виникають у секторі електронної комерції. Належне врегулювання відносин саме в цих секторах є головною передумовою²² створення єдиного цифрового ринку ЄС, визначеною Європейською Комісією²³. Очевидно, що в результаті врегулювання в кожному з них формуються й відповідні групи правових зв'язків між певними особами. Аналіз кожного із секторів дає змогу виявити наступні види цивільних правовідносин.

Так, згідно з п. 10 ст. 1 Закону України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги», електронна довірча послуга – це електронна послуга, що надається для забезпечення електронної взаємодії двох або більше суб'єктів, які довіряють надавачу електронних довірчих послуг щодо надання такої послуги²⁴.

З огляду на аналіз наведеного поняття звернемо увагу на його три ключові, як видається, ознаки, які й визначають коло відповідних правовідносин.

По-перше, електронна довірча послуга – це послуга. А, як відомо, послуга є об'єктом такого виду відомих цивільному праву правовідносин, як зобов'язання.

По-друге, вона надається для забезпечення взаємодії двох або більше суб'єктів. Тобто послугоотримувачами («користувачами електронних довірчих послуг») є суб'єкти, які взаємодіють між собою. Власне, на забезпечення такої взаємодії і спрямовується електронна довірча послуга. При цьому вираз «забезпечення взаємодії» вказує на те, що послуга має створювати умови, необхідні для ефективного та результативного здійснення взаємодії послугоотримувачів між собою. Іншими словами, стосунки між останніми можливі лише завдяки отриманню ними електронної довірчої послуги. Без неї і взаємозв'язок між послугоотримувачами унеможливується. Суть електронної довірчої послуги може охоплювати: обслуговування ресурсів (інформаційних, матеріальних, технічних), необхідних для взаємодії; підтримку стабільного зв'язку між споживачами послуги; розроблення й встановлення процедур, стандартів, правил або механізмів, що сприяють злагодженій взаємодії

²² Таптунова І., Казацька М. На шляху до Єдиного цифрового ринку ЄС: електронна комерція. ГО «Український центр європейської політики». Київ, 2021. С. 5.

²³ A Digital Single Market Strategy for Europe: COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS. Document 52015DC0192. EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52015DC0192> (дата звернення: 28.01.2025).

²⁴ Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги : Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 45. Ст. 40.

ресурсів та отримувачів послуги. Зважаючи на те, що будь-яка послуга – це нематеріальне майнове благо, яке споживається одночасно з його наданням²⁵, то й електронна довірча послуга має такі самі ознаки, незалежно від того, як вона надається та для чого. Тому, вбачається, отримуємо ще одне підтвердження того, що правовідносини з надання електронної довірчої послуги, по суті, не є новими для цивільного права.

По-третє, розглядувана електронна послуга є довірчою. При цьому потрібно враховувати, що в будь-якому зобов'язанні, до якого, без сумніву, належать і правовідносини з надання послуг, одна зі сторін є кредитором, тобто в буквальному перекладі на українську мову, іменується вірителем²⁶.

Терміни «кредитор», або «віритель», вказують, що на момент виникнення зобов'язань кредитор довіряє боржнику, очікуючи, що той належним чином виконає свої обов'язки²⁷. Тобто в основі таких правовідносин завжди лежить довіра. Водночас законодавець називає таку електронну послугу довірчою, акцентуючи увагу на довірі особливого роду. Це не тільки щирість, добросовісність суб'єктів щодо один одного²⁸. Зважаючи на те, що внаслідок надання електронної довірчої послуги послугонадавач отримує доступ практично до всіх нематеріальних благ, які «функціонують» у мережі (цифрових речей), то збереження їх конфіденційності, доступності, цілісності, застосовності, авторства та спостережності під час їх опрацювання є визначальним чинником довіри до послугонадавача. Наприклад, довіри, що він не використає їх сам або не надасть доступ до них іншим, зокрема через шифрування, авторизацію, автентифікацію тощо, всупереч інтересам послугоотримувача. Але, як вбачається, така довіра в електронній довірчій послугі спрямована на забезпечення зі сторони послугонадавача непорушності абсолютних правовідносин інтелектуальної власності та особистих немайнових, які виникають щодо інформації та оборотоздатних особистих немайнових благ. Як відомо, всі вказані правовідносини також не є новими для цивільного права.

Тому можна підсумувати, що особливість електронної довірчої послуги полягає не тільки й не стільки в тому, що вона надається через інформаційно-комунікаційну систему, як це зазначається в п. 14 ст. 1 Закону України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги», а в тому, що завдяки їй забезпечується функціонування самої цієї системи.

²⁵ Сліпченко С. О. Послуга як об'єкт цивільних прав. *Проблеми цивільного права та процесу* : тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. 96-й річниці від дня народження О. А. Пушкіна (м. Харків, 21 трав. 2021 р.) ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Харків. обл. осеред. всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України». Харків : ХНУВС, 2021. С. 69–73.

²⁶ Слома В. М. Поняття зобов'язання у цивільному праві. *Юридичний вісник*. 2016. № 1 (38) С. 124.

²⁷ Майданік Р. А. Проблеми довірчих відносин в цивільному праві. Київ, 2002. С. 32–36.

²⁸ Майданік Р. А. Вказ. праця. С. 32–36; Голіна О. До питання про поняття довірчих електронних послуг та їх договірне забезпечення. *Господарське право і процес*. 2018. № 5/2018. С. 73–76. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/5/15.pdf> (дата звернення: 24.01.2025).

Іще одним сектором єдиного цифрового ринку, як уже зазначалося вище, є телекомунікація. Телекомунікація – це процес спілкування між двома або більше особами, який відбувається шляхом передавання та приймання різноманітних фактів, ідей, поглядів, думок, повідомлень, інших нематеріальних благ у вигляді електромагнітних сигналів за допомогою технічних засобів електронних комунікацій. Схоже визначення міститься і в п. 28 ст. 2 Закону України «Про електронні комунікації»²⁹.

Аналіз наведеного поняття дає підстави виокремити три елементи телекомунікації. По-перше, це сам процес спілкування. Він може мати інтелектуальний характер (наприклад, лекція, передання інформації), емоційний (наприклад, передання емоцій, почуттів), культурний (наприклад, підтримка культурних традицій, соціальних зв'язків) тощо. По-друге, спілкування відбувається шляхом передавання та приймання нематеріальних благ. Такими благами можуть бути: результати інтелектуальної, творчої діяльності (наприклад, твори науки, літератури, мистецтва, винаходи, фонограми, відеограми, передачі (програми) організації мовлення, наукові відкриття тощо); інформація; певні особисті немайнові блага (наприклад, зображення фізичної особи, ім'я (найменування); обставини особистого життя, особисті папери, кореспонденція тощо). По-третє, обмін (передавання та/або приймання) нематеріальних благ відбувається за допомогою технічних засобів телекомунікації. А технічні засоби телекомунікації містять у собі три складники, які завжди присутні в тій чи іншій формі. Це передавач, який передає нематеріальне благо, перетворюючи (кодуючи) його в сигнал. Наступний елемент – це середовище передачі, яке ще називають фізичним каналом, що несе закодований сигнал. І третій елемент системи – це приймач, який приймає сигнал з каналу та перетворює його в доступну для сприйняття людиною форму. При цьому пристрій (передавач і приймач) може бути одночасно і передавачем, і приймачем, тобто прийомопередавачем. Наприклад, стільниковий телефон є прийомопередавачем.

Таким чином, технічні засоби телекомунікації в поєднанні з програмним забезпеченням утворюють телекомунікаційну систему, яка вище була поійменована нами як «цифрове середовище». Остання є засобом (інструментом), за допомогою якого відбувається комунікація (спілкування) між суб'єктами. Самі ж правовідносини, які виникають у ході телекомунікації, знову ж таки, не є новими для цивільного права. Їх суб'єктами виступають фізичні та юридичні особи, які спілкуються між собою за допомогою спеціального засобу (інструменту). Для прикладу, такими засобами комунікації раніше були: листи, азбука Морзе, пейджери, дротові телефони тощо. Очевидно, що сучасні телекомунікаційні системи створюють значно більше можливостей та є складнішими, але від цього вони не перестають бути засобами для спілкування. Об'єктами правовідносин, які виникають у ході телекомунікації, є відомі нематеріальні блага (результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація,

²⁹ Про електронні комунікації : Закон України від 16.12.2020 № 1089-ІХ. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 10–11. Ст. 26.

обороздатні особисті немайнові блага). Вони лише з однієї форми свого втілення за допомогою технічних засобів втілюються в іншій формі. Немов перевтілюються. Інакше кажучи, традиційні нематеріальні блага, створені у формі, яка дозволяє людині безпосередньо сприймати сам об'єкт, за допомогою передавача відтворюється в формі закодованого електромагнітного сигналу та через фізичний канал приймається (зчитується) приймачем. А останній уже відтворює нематеріальне благо, переводячи його з форми закодованого електромагнітного сигналу (з цифрової форми) у форму, через яку людина безпосередньо сприймає вже сам об'єкт³⁰.

І тут ми повністю погоджуємось із висловленою в юридичній літературі думкою, що надання об'єкту цивільних прав цифрової форми не створює нового об'єкта цивільних прав³¹. Тобто форма втілення блага не змінює сутності останнього³².

Насамкінець, зміст правовідносин, які виникають у ході телекомунікації, наповнюють права, що давно відображені у цивільному законодавстві. Наприклад, права на інформацію, на персональні дані, на зображення, на особисте життя та його таємницю, на особисті папери тощо.

І третій сектор єдиного цифрового ринку – це електронна комерція. Аналіз легального визначення електронної комерції³³ дає підстави схарактеризувати її так. По-перше, вона являє собою відносини, врегульовані нормами права, а значить – це правовідносини. По-друге, такі правовідносини виникають виключно з метою отримання прибутку. Тобто ті взаємозв'язки, які мають інше спрямування, під поняття електронної комерції не підпадають. По-третє, електронна комерція становить правовідносини, здійснені з використанням інформаційно-комунікаційних систем (цифрового середовища). По-четверте, підставою виникнення цих правовідносин є правочини.

Зважаючи на те, що будь-який правочин вчиняється щодо набуття, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків; його вчинення породжує права та обов'язки майнового характеру; використання цифрового середовища передбачає дистанційне здійснення прав (обов'язків), то легальне визначення електронної комерції може бути наведене в такому вигляді. Це правовідносини, спрямовані на отримання прибутку, виникають із правочинів та здійснюються з використанням інформаційно-комунікаційних систем. Отже, застосувавши до п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про електронну комерцію» такий метод тлумачення, як логічне перетворення шляхом спрощення, неважко помітити, що єдиною особливістю електронної ко-

³⁰ Шахбазян К. С. Міжнародно-правові основи регулювання відносин в мережі Інтернет : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Київ, 2009. С. 17.

³¹ Глотов С. Вказ. праця. С. 14.

³² Сліпченко А. С., Сліпченко С. О. Визначення юридично значущої сутності цифрової речі в цивільному праві України. *Форум Права*. 2024. 78 (1). С. 88–96. <http://doi.org/10.5281/zenodo.10870775>

³³ Про електронну комерцію : Закон України від 03.09.2015 № 675-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 45. Ст. 410.

мерції є те, що це правовідносини, які здійснюються з використанням цифрового середовища.

Якщо взяти за основу (за більший засновок) спрощене нами легальне визначення електронної комерції, то воно дає змогу доволі критично оцінити пропозиції щодо його визначення, запропонованого у вітчизняній науковій літературі.

Зокрема, під електронною комерцією пропонують розуміти виробництво³⁴, поширення, маркетинг³⁵, доставку³⁶ або продаж товарів і послуг електронним способом³⁷. Очевидно, що всі названі види діяльності так чи інакше спрямовуються на отримання прибутку. Проте не всі вони виникають із правочинів. Наприклад, виробництво товарів може становити внутрішньогосподарську діяльність виробника, за винятком виробництва на замовлення. Якщо сприймати маркетинг як: виявлення потреб і бажань споживачів; створення та позиціонування певного продукту; визначення цільової аудиторії; формування конкурентних переваг; просування товарів і послуг; стимулювання продажів та лояльності клієнтів, то такий вид діяльності може бути віднесено до електронної комерції лише за умови, що вона здійснюється однією особою для іншої, на підставі правочину. У протилежному разі суб'єкт проводить маркетинг сам для себе, а значить, останній не базується на правочині. Доставка товару також може здійснюватись не на підставі правочинів, наприклад, у випадку його самовивезення.

Також пропонується до електронної комерції відносити електронний рух капіталу, електронні гроші, електронний обмін інформацією³⁸, створення віртуальних співтовариств споживачів і бізнес-партнерів³⁹, що також заслуговує на критичне оцінювання. Адже електронний рух капіталу може відбуватись і без мети отримання прибутку. Наприклад, сплата податків або аліментів, безпроцентна позика, дарування, допомога членам сім'ї тощо. Електронні гроші – це взагалі вид майна, а не правовідносини і не діяльність. Тому досить дивно виглядає віднесення їх до комерційної діяльності. Електронний обмін інформацією може становити телекомунікацію, а не електронну комерцію. А створення віртуальних співтовариств споживачів і бізнес-партнерів – це взагалі не комерційна діяльність, а створення

³⁴ Тардаскіна Т. М., Стрельчук Є. М., Терешко Ю. В. Електронна комерція : навч. посіб. Одеса : ОНАЗ ім. О. С. Попова, 2011. С. 33; Гармідер Л. Д., Орлова А. В. Особливості розвитку вітчизняної електронної комерції. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2015. № 1 (18). С. 59.

³⁵ Ховрак І. В. Електронна комерція в Україні: переваги та недоліки. *Економіка, фінанси, право*. 2013. № 4. С. 17; Гармідер Л. Д., Орлова А. В. Вказ. праця. С. 59.

³⁶ Брижко В., Швець М., Новицький А., Цимбалюк В. Електронна комерція: правові засади та заходи удосконалення. Київ : НДЦПІ АПРН України, 2008. С. 28; Гармідер Л. Д., Орлова А. В. Вказ. праця. С. 59.

³⁷ Гармідер Л. Д., Орлова А. В. Вказ. праця. С. 59.

³⁸ Крегул Ю., Батрименко В., Батрименко В. Правове регулювання міжнародної електронної комерції. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2018. № 2. С. 136–146.

³⁹ Ховрак І. В. Вказ. праця. С. 17.

суб'єктів. Причому мета створення останніх та їх діяльність можуть і не передбачати отримання прибутку в подальшому.

Та навіть якщо оминуть питання різноманітності визначення електронної комерції, то, як вбачається, всі вони базуються на визнанні її лише одним із видів традиційної комерції. Остання ж становить сукупність традиційних для цивільного права правовідносин, спрямованих на отримання прибутку. Здійснення електронної комерції з використанням інформаційно-комунікаційних систем (цифрового середовища) є тільки її видовою відмінністю. Власне, це й відрізняє її від інших видів комерції. Причому окремо наголосимо, що електронна комерція здійснюється або існує не в інформаційно-комунікаційній системі (цифровому середовищі), а лише її використовує.

Наведений вище аналіз цивільних правовідносин, які виникають у кожному із секторів створення загальноєвропейських уніфікованих правил єдиного цифрового ринку, дає підстави дійти висновку, що це не нові (раніше невідомі) приватні правовідносини, а традиційні для цивільного права. І цифрова трансформація не змінює їх сутності.

Так, проведений під різними кутами зору аналіз цивільних правовідносин, які виникають унаслідок цифрової трансформації, дає змогу стверджувати, що всі вони не є новими, а навпаки, доволі традиційні, типові для цивільного права. Тому пошук їх місця в системі цивільного права є зайвим. Адже кожен із видів таких правовідносин вже давно займає своє усталене місце в цій системі. З огляду на це немає підстав заперечувати справедливість аргументації представників консервативного підходу щодо розуміння сутності цивільних правовідносин, які виникають у результаті цифрової трансформації.

3. Внутрішній аналіз достовірності зроблених висновків

Для перевірки правильності зроблених висновків розглянемо та проаналізуємо аргументацію тих прихильників новаторського підходу, які вважають, що саме цифрове середовище як таке створило (породило) нові правовідносини, умови для виникнення цифрових (віртуальних, електронних, інтернет-, ІТ-) правовідносин, оскільки вони тільки в ньому й можуть існувати.

Так, частина дослідників стверджує, що стрімкий розвиток цифрових технологій створив ціле цифрове середовище⁴⁰, яке стало паралельним світом⁴¹, і в ньому почала формуватися нова реальність, яку називають «віртуальною реальністю»⁴². У цій віртуальній реальності виникають нові цивільні відносини, нові види діяльності. Причому це абсолютно новий тип суспільних відносин, що виникають, змінюються та припиняються у кіберпросторі⁴³. Відповідно, виникає потреба у правовому

⁴⁰ Некіт К. Г. Вказ. праця. С. 86–92.

⁴¹ Тарасенко Л. Л. Суб'єкти правовідносин у цифровому середовищі. *Часопис цивілістики*. 2017. Вип. 26. С. 87–92. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chac_2017_26_21 (дата звернення: 27.01.2025).

⁴² Lastowka G. *Virtual justice. The New Laws of Online worlds*. New Haven: Yale University Press, 2011. P. 13; Erlank W. *Introduction to virtual property*. . 2017. Vol. 18. № 7. P. 2525–2569.

⁴³ Єфремова К. В. Вказ. праця. С. 8.

регулюванні відносин, що складаються в мережі «Інтернет»⁴⁴ та регулюванні діяльності в інтернеті⁴⁵.

Очевидно, що суспільні відносини стають правовідносинами за умови формування їх на базі юридичних норм і відповідно до них⁴⁶, тобто в результаті їх правового врегулювання. Однією з передумов виникнення інтернет-правовідносин називають «наявність інтересу у користувачів інтернету, під впливом яких вони вступають у відповідні правовідносини у віртуальному просторі та зумовлюють об'єктивну необхідність правового регулювання інтернет-відносин»⁴⁷. Сутність і унікальність таких правовідносин полягає в тому, що вони існують виключно в цифровому середовищі⁴⁸. Крім того, під впливом розвитку цифрових технологій еволюціонують і зазнають змін навіть деякі права, внаслідок чого формується нова, особлива за змістом та внутрішніми характеристиками, їх категорія⁴⁹. Усе це свідчить про потребу в розробленні окремого нормативного регулювання відносин обігу цифрового контенту⁵⁰.

Водночас, як вбачається, ця аргументація виглядає доволі слабкою, і оскільки в попередніх публікаціях нами вже частково висловлювалася така думка⁵¹, то в межах цієї статті лише посилимо її.

По-перше, сам по собі термін «віртуальна реальність», при всій повазі до тих дослідників, які його вживають, є не досить коректним.

1. Він являє собою логічну суперечність (оксюморон), оскільки складається з двох слів, які мають протилежні значення. «Віртуальний» – той, що існує лише умовно, уявно. «Реальний» – той, що має фактичне існування, матеріальну природу, що існує, сприймається чи відчувається. Він пов'язаний із фізичним світом, в якому ми живемо. Таким чином, поєднання цих слів в одне поняття начебто вказує

⁴⁴ Гуцу С. Ф. Правове регулювання мережі Інтернет: міжнародний і вітчизняний досвід. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право.* 2018. Вип. 2 (38). С. 116; Новицький А. М. Міжнародний досвід правового регулювання Інтернет. *Юридичний вісник.* 2014. № 2 (31). С. 52–58.

⁴⁵ Шахбазян К. С. Вказ. праця. С.19.

⁴⁶ Особливості правових відносин, які виникають в мережі Інтернет / Мирослав Ковалів, Сергій Єсімов, Руслан Скриньковський, Іван Красницький, Юрій Мазур, Павло Гарасим, Святослав Князь. *Traektorія Nauki = Path of Science.* 2021. Vol. 7, No 3. С. 1001–1007. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/3721> (дата звернення: 20.01.2025).

⁴⁷ Там само.

⁴⁸ Бааджи Н. П. Вказ. праця. С. 112–116.

⁴⁹ Попович Т. П. Особливості правової природи цифрових прав людини. *Часопис Київського університету права.* 2021. № 1. С. 135–140. <http://doi.org/10.36695/2219-5521.1.2021.24>

⁵⁰ Стахира Г. М. Цивільно-правове регулювання обігу цифрового контенту : дис. ... канд. юрид. наук : 082. Тернопіль, 2020. С. 91.

⁵¹ Сліпченко А. С., Сліпченко С. О. Вказ. праця. С. 68–81.; Сліпченко С. О. Цифрова річ: правова реальність або юридична невизначеність. *Цивільне право України: погляд у майбутнє* : зб. наук. пр. до 70-річчя з дня народження Наталії Семенівни Кузнецової / за заг. ред. Р. О. Стефанчука, О. О. Кота. Одеса : Юридика, 2024. С. 381–414.

на щось, що може бути одночасно реальним і віртуальним, тобто одночасно мати матеріальну і нематеріальну природу.

2. Він викривляє значення слова «реальність», як і слова «віртуальність». Термін «реальність» традиційно означає об'єктивний світ, який існує незалежно від людської свідомості. Тоді як термін «віртуальність» традиційно означає ідеальний світ як світ ідей, абстрактних понять або уявних конструкцій. Він може здаватися реальним, але є лише моделюванням, імітацією, симуляцією реального світу. Наприклад, немає сумнівів, що цифрові технології здатні викликати відчуття присутності, але від цього відчуття не стає реальністю, а залишається продуктом цифрових технологій. І вимкнення, наприклад, апаратного або програмного забезпечення знищує таку віртуальну реальність. Тобто віртуальність не має самостійного існування і формується лише у свідомості людини. Реальність же не залежить від цих факторів.

Тому використання слова «реальність» у поєднанні зі словом «віртуальність» видається не зовсім коректним.

3. Він видається не зовсім коректним навіть за правилами граматики української мови. Так, словосполучення «віртуальна реальність» є іменниковою групою, де: реальність — підмет (основне слово, яке відповідає на питання «що?»); віртуальна — означення (уточнює, яка саме реальність). Якщо у слова «реальність» існує одне означення, то у нього, як мінімум, має бути ще одне. Адже в протилежному разі необхідність у першому означенні була б відсутня. За логікою, якщо існує віртуальна реальність, то повинна існувати, напевно, і реальна реальність. Це вже саме по собі алогічно.

4. Навіть якщо припустити, що нині, дійсно, існують віртуальна та реальна реальність, все одно і в першому, і в другому словосполученні основним словом, яке відповідає на питання «що?», залишається «реальність». Отже, отримуємо класичний логічний поділ родового (загального) поняття «реальність» на видові — «віртуальна реальність» і «реальна реальність». А, як уже зазначалося вище, «реальність» традиційно означає об'єктивний світ. Водночас, якщо «об'єктивний світ» розуміти як матеріальний світ, то його дихотомічною парою буде «віртуальний світ» або «ідеальний світ» — як нематеріальний, світ ідей, абстрактних понять або уявних конструкцій. Тоді саме «віртуальність» має означати ідеальний (віртуальний) світ. І якщо в наших міркуваннях немає методологічної помилки, то, з одного боку, ми отримуємо дві реальності — одну віртуальну і одну реальну. З іншого боку, маємо і дві віртуальності. Одну, яка належить до віртуального світу, так би мовити «віртуальну віртуальність». І одну, яка належить до реального світу, так звану віртуальну реальність.

Але, якщо об'єктивний світ і віртуальний (ідеальний) світ становлять дихотомічну пару, то те, що їх означає, реальність і віртуальність, відповідно, також є дихотомічною парою. У цьому випадку немає місця віртуальній реальності. Адже, відповідно до правил дихотомії, при розбитті цілого (чи множини) на дві частини (підмножини), ця пара має бути сукупно вичерпною та взаємовиключною. Сукупна вичерпність вказує на те, що будь-який елемент цілого обов'язково має належати

ти або до однієї, або до іншої частини. І за межами цієї пари не може перебувати будь-якого третього. Взаємовиключність вказує на те, що класифікаційні частини не повинні перетинатися. Інакше кажучи, кожен елемент поділу має належати тільки одній із двох частин, і не може бути ситуації, коли елемент одночасно належить і до першої, і до другої частини.

Звичайно, можна було б припустити, що *віртуальність*, *реальність* та *віртуальна реальність* є елементами трихотомії. Але й таке припущення буде помилковим. Адже відповідно до правил трихотомії, три класифікаційні частини також мають бути сукупно вичерпними та взаємовиключними. А віртуальна реальність, відповідно до вжитого словосполучення, є реальністю (основне слово, яке відповідає на питання «що?»). Тому віртуальна реальність має входити до такої класифікаційної частини, як «реальність». Утім, за означенням, яке уточнює, яка саме реальність та за своєю сутністю, вона є віртуальною. Тому належить до класифікаційної частини «віртуальність». А це порушує таке правило побудови трихотомії, як взаємовиключність, оскільки не становить окрему класифікаційну частину.

Тож, не тільки сам термін «віртуальна реальність» є не зовсім коректним, а й взагалі, такого явища, як віртуальна реальність, не існує та не може існувати.

По-друге, в юридичній літературі неодноразово справедливо висловлювалася думка про те, що у цифровому (віртуальному, інтернет-) середовищі, «кібернетичному просторі» навіть гіпотетично не можуть існувати якісь суспільні відносини⁵². І це твердження логічно базується на наступній аргументації.

Суспільні відносини – це завжди зв'язок (взаємозв'язок, стосунки, взаємини) між особами, заснований на взаємодії останніх, на їх співробітництві та спілкуванні, тобто відносини є формою співіснування осіб у суспільстві. Тому твердження про існування чи співіснування осіб у цифровому або інтернет-середовищі, є певною метафорою, має лише умовний характер і повинно сприйматися радше на побутовому рівні, подібно до висловів про телеманів, які начебто живуть у телевізорі, або телефономанів, що вони «живуть у телефоні». Адже очевидно, що людина як один із суб'єктів суспільних відносин завжди перебуває зовні цифрового середовища, телевізора, телефону тощо.

Насправді цифрове середовище, або інтернет-середовище, є лише засобом або інструментом, який забезпечує реалізацію суспільних відносин (взаємозв'язків, стосунків, взаємин між особами), на що неодноразово зверталася увага в юридичній літературі⁵³. Аналогічну функцію можуть виконувати й інші технічні системи, зокрема пошта, телеграф, радіо, телефонний зв'язок, або ж матеріальні носії інфор-

⁵² Баранов О. Вказ. праця; Бааджи Н. П. Вказ. праця. С. 112–116.

⁵³ Желіховський В. М. Правові засади електронної комерції в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 12.00.07 «Адміністративне право і процес, фінансове право, інформаційне право» / Київський національний університет внутрішніх справ. Київ, 2007. С. 9; Баранов О. Вказ. праця; Тардаскіна Т. М., Стрельчук Є. М., Терешко Ю. В. Вказ. праця. С. 33; Юдін В. Ю. Електронна комерція та її правове регулювання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 214.

мації, наприклад, паперові носії чи флешнакопичувачі тощо. Засобом комунікації Інтернет, інтернет-середовище визнано і в доповіді Генерального секретаря ООН «Активізація співробітництва з питань політики стосовно Інтернету»⁵⁴.

Таким чином, у цифровому середовищі (інтернет-середовищі) суспільних відносин не тільки не існує і не може існувати, оскільки цифрове середовище є лише засобом або інструментом, який забезпечує реалізацію суспільних відносин. У протилежному разі потрібно було б визнати, що відносини виникають в інструменті (у засобі), навіть такому унікальному, як цифрове середовище. Самі ж суспільні відносини виникають між особами, які знаходяться зовні цифрового середовища, а стосунки (взаємодія, співробітництво, спілкування) між ними відбуваються за допомогою цифрового середовища, а не в ньому. Крім того, твердження про те, що інтернет став середовищем перебування та діяльності людей, спільнот уперше з'явилося в популярних і популістських публікаціях, автори яких були вражені можливостями інтернету й хотіли яскраво відобразити це у своїх статтях. У подальшому ці вирази були сприйняті соціологами, психологами, економістами, які також почали їх застосовувати у своїх працях. І якщо для публіцистики, філософії, соціології, психології, економіки або на побутовому рівні висловлювання про те, що в цифровому, віртуальному, інтернет-середовищі виникають якісь відносини, здійснюється якась діяльність, живе суспільство або індивід, ще якось можна виправдати, то в юриспруденції подібні метафори можуть призводити до негативних наслідків⁵⁵.

По-третє, не ставлячи під сумнів той факт, що в результаті правового врегулювання суспільних відносин виникають правовідносини, проте твердження про врегулювання відносин, які складаються в мережі «Інтернет», утворює унікальні та сутнісно нові правовідносини, оскільки останні існують виключно у цифровому середовищі, є безпідставними.

Це твердження базується на такій аргументації.

1. Як було показано вище, у цифровому середовищі ніяких суспільних відносин не існує й існувати не може. Тому нормам права нічого й регулювати в ньому, а значить, і потреба в цьому відсутня.

2. Зважаючи на наведене, у цифровому середовищі не можуть виникнути і правовідносини, а тому твердження, що останні є унікальними, оскільки існують виключно у цифровому середовищі, на нашу думку, базуються на хибному засновку. Проте відомо, що, з точки зору логіки, твердження або висновків, які можуть бути навіть логічно правильними (логічно правильно виведеними), але базуються на хибному вихідному засновку, самі є хибними та вважаються необґрунтованими.

3. Сприймаючи цей засновок, можна зазначити, що хибним видається і твердження про формування у цифровому середовищі такої нової, особливої за змістом

⁵⁴ Enhanced cooperation on public policy issues pertaining to the Internet : report of the Secretary-General. General Assembly. *Economic and Social Council*. 2011. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/703791?v=pdf#files> (дата звернення: 08.01.2025).

⁵⁵ Баранов О. Вказ. праця.

та внутрішніми характеристиками категорії прав, як «цифрові права». Адже якщо права та обов'язки становлять зміст правовідносин і не можуть існувати за межами останніх, а правовідносин у цифровому середовищі не існує, то і права та обов'язки не можуть існувати в цифровому середовищі. А оскільки відсутні права як такі, то вони не можуть утворити й нову, особливу за змістом і внутрішніми характеристиками, категорію.

Отже, у цифровому середовищі не існує і не може існувати ні унікальних, ні нових, ні традиційних правовідносин, оскільки цифрове середовище (цифрові технології) – це лише засіб (інструмент), за допомогою якого здійснюються ті чи інші суб'єктивні права, а в сукупності, здійснюються правовідносини. Це ще раз підтверджує наведену в юридичній літературі думку, що останні давно відомі цивільному праву, традиційні для нього, типові⁵⁶. Твердження ж про те, що: цифрове середовище стало паралельним світом, де сформувалася віртуальна реальність; в останній виникають відносини, які існують у кіберпросторі; нормативне врегулювання таких відносин породжує за сутністю нові та унікальні цивільні правовідносини, які існують виключно в цифровому середовищі зі своєю особливою за змістом та внутрішніми характеристиками категорією прав, є якщо не грою слів, то виглядає, як логічна помилка, коли невідоме чи незрозуміле поняття пояснюється через інше невідоме чи незрозуміле поняття, не даючи реального прояснення, або коли аргумент спирається на те, що саме потребує доказу. Вбачається, що такий підхід не дає реального пояснення та створює ілюзію розуміння, але насправді не прояснює суть самого явища. Очевидно, що на такому теоретичному розумінні сутності тих правовідносин, які виникають унаслідок цифрової трансформації, побудова (розробка) нового механізму правового регулювання відповідних цивільних відносин, є не тільки передчасною, невиправданою та необґрунтованою, а навіть, як нам видається, небезпечною.

Як можна помітити, в результаті внутрішнього аналізу достовірності попередньо зроблених висновків, вони не були спростовані.

Висновок

На підставі проведеного під різними кутами зору аналізу цивільних правовідносин, які виникають у результаті цифрової трансформації, можна зробити такі висновки.

1. Залежно від стадій упровадження цифрових технологій у діяльність юридичної особи та/або життєдіяльність фізичної особи цивільні правовідносини поділяються на ті, що виникають зі створення цифрових технологій; з їх впровадження; з використання результатів цифрової трансформації. Правовідносини кожної з трьох груп не тільки відомі, а й традиційні для цивільного права.

2. Залежно від сектору єдиного цифрового ринку цивільні правовідносини можуть виникати в секторі електронних довірчих послуг; телекомунікацій; електронної

⁵⁶ Beliakov K. I. Вказ. праця. С. 47–63. Кохановська О. В. Вказ. праця. С. 128–133; Харитонов Є. О., Харитонова О. І. Вказ. праця. С. 27–38.

комерції. Перші спрямовуються на забезпечення взаємодії послугоотримувачів між собою і забезпечення непорушності абсолютних правовідносин інтелектуальної власності та особистих немайнових, в які вони вступають. І в цьому полягає їх специфіка, а специфіка цивільних правовідносин у секторах телекомунікацій та електронної комерції – лише в тому, що вони здійснюються з використанням цифрового середовища. Правовідносини кожного із секторів не тільки відомі, а й традиційні для цивільного права. Цифрове середовище не змінює їх сутності. Їх внутрішній зміст залишається незмінним у різноманітних формах свого буття.

3. У цифровому середовищі не існує і не може існувати цивільних правовідносин. Цифрове середовище – це лише засіб (інструмент), за допомогою якого відбувається взаємодія між суб'єктами. Тому правовідносини, які виникають унаслідок цифрової трансформації, є відомими та традиційними для цивільного права. Твердження, що в цифровому середовищі сформувався новий вид цивільних правовідносин, який існує виключно в цифровому середовищі, є хибним, як і твердження про існування віртуальної реальності, в якій начебто виникають нові цивільні правовідносини та їх нові об'єкти.

Попри певну категоричність зроблених у цій статті висновків, зазначимо, що вона стосується врегулювання розглядуваних відносин нормами матеріального права. Водночас це зовсім не свідчить, що відносини, які реалізуються за допомогою цифрового середовища, взагалі не мають певної специфіки та особливостей. Така специфіка здебільшого стосується процедурних правил, процесуальних дій, способів їх фіксації та легітимації, як докази, територіальність, визнання юридично значимими дій, які вчиняються дистанційно, тощо. Вбачається, що ці та інші питання залишаються перспективними для подальших наукових досліджень у цьому напрямку.

REFERENCES

- A Digital Single Market Strategy for Europe : COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS. European Commission (2015) A Digital Single Market Strategy for Europe: communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European economic and social committee and the Committee of the regions. Document 52015DC0192. EUR-Lex. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52015DC0192> [in English] .
- Baadzhy, N. P. (2017) Pravova pryroda pravovidnosyn u merezhi Internet. Chasopys tsyvilistyky. Vyp. 22. S. 112- – 116. Retrieved from URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chac_2017_22_25 (Дата звернення: 28.01.2025) [in Ukrainian].
- Baadzhy, N. P. (2017). The legal nature of legal relations on the Internet. *Journal of Civil Studies*, 22 http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chac_2017_22_25 [in Ukrainian].

- Babiichuk, I., Kosovets, O., Soia, O. (2022) Overview of definitions of the concepts of «digital technologies» and «information educational environment» *Bulletin of KrNU named after Mykhailo Ostrohradskyi*, 1 <https://doi.org/10.32782/1995-0519.2022.1.1> [in Ukrainian].
- Baranov, O. (2011). The Internet and law: Objects and subjects of regulation. *Bulletin of the NTUU «KPI» Political Science. Sociology. Law*, 4(12). <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/4262>
- Becker, J., & Dreier, Th. (22. April 1994) Urheberrecht und digitale Technologie. *Arbeits-sitzung des Instituts für Urheber- und Medienrecht am*; Baden-Baden : Nomos-Verlagsgesellschaft, 184 s. Becker, J., & Dreier, Th. (1994, April 22) Urheberrecht und digitale Technologie. *Working session of the Institute for Copyright and Media Law*; Baden-Baden : Nomos-Verlagsgesellschaft, 184 p. https://www.helvetica.lln.admin.ch/discovery/fulldisplay?docid=alma991008853759703976&context=L&vid=41SNL_51_INST:helvetica&lang=de&search_scope=MyInstitution&adaptor=Local%20Search%20Engine&tab=LibraryCatalog&query=creator,exact,BECKER,%20J%C3%BCrgen&offset=0 [in German] (дата звернення: 18.01.2025)
- Beliakov, K. I. (2016). The Conceptual and Methodological Bases of Regulation the New Types of Information Relations: «Virtual Legal Relationships». *Lex Portus*. No№2. С. 47–63. http://nbuv.gov.ua/UJRN/LP_2016_2_7 [in Ukrainian]. (
- Bryzhko, V., Shvets, M., Novytskyi, A. & Tsybaliuk, V. (2008). *Elektronna komertsia: pravovi zasady ta zakhody udoskonalennia*. Kyiv : NDTsPI APRn Ukrainy [E-commerce: legal framework and improvement measures]. Kyiv: National Center of Legal Sciences of the Academy of Sciences of Ukraine. 149 s [in Ukrainian].
- Erlank, W. (2017) Introduction to virtual property: *Lex virtualis ipsa loquitur*. *Potchefstroom Electronic Law Journal*. 18, (7). https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2753716 [in English]
- Glotov, S. (2006). The possibility of applying copyright law to works in digital form]. *Theory and Practice of Intellectual Property*, No №3. S. 10–15 [in Ukrainian].
- Golina, O. (2018). On the issue of the concept of trusted electronic services and their contractual support. *Entrepreneurship, Economy and Law*, 5 <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/5/15.pdf> [in Ukrainian].
- Gutsu, S. F. (2018). Legal regulation of the Internet: international and domestic experience. *Bulletin of the NTUU «KPI» Political Science. Sociology. Law*, 2(38) [in Ukrainian].
- Harmider, L. D., & Orlova, A. V. (2015). Features of the development of domestic electronic commerce. *European Vector of Economic Development*, 1(18), 59 [in Ukrainian].
- Hunt, K. (2007) This Land is not Your Land: Second Life, Copybot and the Looming Question of Virtual Property Right. // *Texas Review of Entertainment and Sports Law*. №9. P. 172 [in English].

- Hurzhi, N. M., Havran, V. Ya. & Sapotnitska, N. Ya. (2023). Digital technologies and their impact on the management of logistics processes of enterprises *Economy and Society* 55. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-55-20> [in Ukrainian].
- Kharytonov, Ye. O., Kharytonova, O. I. (2017) «Internet relations» and «Internet legal relations»: to define the concept and essence. 3. *University Scientific Notes* http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2017_3_5 [in Ukrainian].
- Khovrak, I. V. (2013). Electronic commerce in Ukraine: Advantages and disadvantages. *Economics, Finance, Law*, 4, 17 [in Ukrainian].
- Kokhanovska, O. V. (2017). Private legal understanding of information relations in Ukraine. *Journal of Civil Studies*, 22 [in Ukrainian].
- Kovaliv, M., Yesimov, S, Skrynkovskiy, R., Krasnytskyi, I., Mazur, Yu., Harasym, P., Kniaz, S. (2021). Features of Legal Relations that Arise on the Internet *Path of Science*. 7., (3) <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/3721> [in Ukrainian].
- Krehul, Y., Batrymenko, V., & Batrymenko, V. (2018). Legal regulation of international electronic commerce. *Foreign Trade: Economics, Finance, Law*, 2, <https://journals.knute.edu.ua/foreign-trade/article/view/404/343> [in Ukrainian].
- Lastowka, G. (2010) Virtual justice. The New Laws of Online worlds. New Haven: Yale University Press, P.13.https://www.researchgate.net/publication/287729356_Virtual_Justice_The_New_Laws_of_Online_Worlds [in English]
- Maidanyk, R. A. (2002). Problems of trust relationships in civil law *Kyiv University*. Kyiv. 502 s [in Ukrainian].
- Makoiedova, V. O. (2022). Information technology: approaches to definition, principles of construction. *Cybersecurity: Education, Science, Technique* 2 (18), <https://doi.org/10.28925/2663-4023.2022.18.138149> [in Ukrainian].
- Mandych, O., Babko, N., Lyshenko, M. & Kharchevnikova, L. (2022). Digital transformation and modern communications as a platform for sustainable business development. *Modeling the development of the economic systems*. 4. DOI: <https://doi.org/10.31891/mdes/2022-6-2> [in Ukrainian].
- Michurin, Ye. O. (2024). Digital things as a legal reality. In *Problems of improving private law mechanisms for acquiring, transferring, exercising, and protecting subjective civil and family rights in modern conditions in Ukraine*: Proceedings of the scientific-practical conference dedicated to the memory of Prof. Chingizhan Nufatovich Azimov (Kharkiv, January 12, 2024) Kharkiv. https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/19997/1/Konf_Azimov-12.01.2024.pdf [in Ukrainian].
- Nekit, K. H. (2019) Features of the content and exercise of virtual property rights. *Journal of Civil Studies*, 32. <http://clj.nuoua.od.ua/archive/32/18.pdf> [in Ukrainian].
- Nekit, K. H. (2022) Virtual assets as a type of digital things. *Journal of Civil Studies* 45. <https://doi.org/10.32837/chc.v0i45.466> [in Ukrainian].
- Nekit, K. H. (2022). On the issue of the specifics of the content of property rights to digital things. In *Doctrine of private law: traditions and modernity: materials of the XX scientific and practical conference dedicated to the 100th anniversary*

- of the birth of Dr. of Law, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of the Ukrainian SSR, Rector of Kharkiv Law Institute (1962–1987)*
 V. P. Maslov (pp. 247–252). Yaroslav Mudryi NLU, Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
- Nkounmou Ngoa, G. B., Song, J. S. (2021). Female participation in African labor markets: The role of information and communication technologies. *Telecommunications Policy*. 45(9). <https://doi.org/10.1016/j.telpol.2021.102174> [in English].
- Novytskyi, A. M. (2014) International experience in legal regulation of the Internet. *Legal Bulletin*, 2 (31). file:///C:/Users/natal/Downloads/alexi,+12.pdf [in Ukrainian].
- On electronic commerce (E-Commerce): Law of Ukraine No. 675-VIII. (2015, September 3). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19?lang=en#Text> [in English] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/675-19?lang=uk#Text> [in Ukrainian].
- On electronic communications: Law of Ukraine No. 1089-IX. (2020, December 16), <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/1089-20?lang=uk#Text> [in Ukrainian].
- On electronic identification and electronic trust services: Law of Ukraine No. 2155-VIII (2017, October 5) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19?lang=en#Text> [in Ukrainian].
- Palka, P. (2017) Virtual property: towards a general theory. PhD. Florence: European University Institute. 240 p. http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/49664/Palka_2017.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- Palka, P. (2017). Virtual property: Towards a general theory [PhD Thesis, European University Institute]. <https://doi.org/10.2870/700083> [in English].
- Popovych, T. P. (2021) Peculiarities of the legal nature of digital human rights. *Law Review of Kyiv University of Law*, 1. <https://doi.org/10.36695/2219-5521.1.2021.24> [in Ukrainian].
- Rozghon, O. V. (2021) Transfer of rights under a license agreement to the use of software or computer programs. *Juridical scientific and electronic journal* 9. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-9/20> [in Ukrainian].
- Shakhbazian, K. S. (2009) *International legal foundations of regulating relations on the Internet* [PhD thesis, Kyiv: Taras Shevchenko NUK] [in Ukrainian].
- Sheldon, D. (2007) Claiming ownership, but getting owned: contractual limitations on asserting property interests in virtual goods. *UCLA Law Review*. No54. P. 751–787 [in English].
- Shmanatov, M. (2021). Digital technologies as a factor influencing political processes: an attempt at conceptualization. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Issues of Political Science*, 40 <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2021-40-04> [in Ukrainian].
- Slipchenko, A. S. & Slipchenko, S. O. (2023) Digital thing as a «new» object of «new» civil legal relations. *Law and Safety*, 91(4). <https://doi.org/10.32631/pb.2023.4.06> [in Ukrainian].

- Slipchenko, A. S., & Slipchenko, S. O. (2024). Definition of the legally significant essence of a digital thing in the civil law of Ukraine *Forum Prava*, 78 (1). <http://doi.org/10.5281/zenodo.10870775> [in Ukrainian].
- Slipchenko, S. O. & Slipchenko, A. S. (2024). Regarding the «new» type of civil legal relations that «emerge» in the digital environment. In *Problems of improving private law mechanisms for acquiring, transferring, exercising, and protecting subjective civil and family rights in modern conditions in Ukraine: Proceedings of the scientific-practical conference dedicated to the memory of Prof. Chingizhan Nufatovich Azimov* (Kharkiv, January 12, 2024) Kharkiv. https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/19997/1/Konf_Azimov-12.01.2024.pdf [in Ukrainian].
- Slipchenko, S. O. (2021) Service as an object of civil rights. In *Problems of civil law and process: Theses of participants in the scientific-practical conference dedicated to the 96th anniversary of O. A. Pushkin* (Kharkiv, 2021, May 21). KhNUVS. <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f582cd53-b2f7-440d-acac-762a1bf17faa/content> [in Ukrainian].
- Slipchenko, S. O. (2024). Digital thing: Legal reality or legal uncertainty. *Civil Law of Ukraine: A Look into the Future: Collection of Scientific Papers in Honor of the 70th Anniversary of Natalia Semenivna Kuznietsova's Birth* (R. O. Stefanchuk & O. O. Kot, Eds.). Odessa: Yurydyka [in Ukrainian].
- Slipchenko, S. O., & Slipchenko, A. S. (2024). Legal regime of digital things in the context of the domestic concept of property rights. *Legal Scientific Electronic Journal*, 4, 216–223. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-4/50> [in Ukrainian].
- Slipchenko, S. O., Zaitsev, O. L. (Ed.) (2022). Civil law. General part: Textbook [Avramova O. E., Gorbenko A. S., Horobets N. O., et al.] Kharkiv : KhNUVS [in Ukrainian].
- Sloma, V. M. (2016). The concept of obligation in civil law. *Scientific Works of the National Aviation University. Series: Legal Bulletin «Air and Space Law»*, 1(38), [in Ukrainian].
- Stakhyra, H. M. (2020) Civil law regulation of the circulation of digital content [PhD Dissertation Ternopil: Western Ukrainian National University] [in Ukrainian].
- Strutynska, I. V. (2019). Definitions of the concept of «digital transformation.» *Economics and Enterprise Management*, 48(2), 91–96. <https://doi.org/10.32843/bses.48-47> [in Ukrainian].
- Taptunova, I. & Kazatska, M. (2021) Towards the EU Digital Single Market: e-commerce. Ukrainian Center for European Policy, Kyiv, https://ucep.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/ucep_report_e-commerce_31.05.2021.pdf [in Ukrainian].
- Tarassenko, L. L. (2017) Subjects of legal relations in the digital environment. *Journal of Civil Studies*, 26. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chac_2017_26_21 [in Ukrainian].
- Tardaskina, T. M., Strelchuk, Ye. M., Tereshko, Yu. V. (2011) *Electronic commerce: A textbook*. Odessa: Odesa National Academy of Telecommunications named after O. S. Popov [in Ukrainian].

- United Nations (2011). Enhanced cooperation on public policy issues pertaining to the Internet : report of the Secretary-General. General Assembly. Economic and Social Council. Retrieved from URL: <https://digitallibrary.un.org/record/703791?v=pdf#files> [in English].
- Vorzhakova, Yu. P., Khlebynska, O. I. (2021). The essence of digital transformation from the position of entrepreneurs and scientists. *Ekonomika ta derzhava* 9. <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2021.9.107> [in Ukrainian].
- Yefremova, K. V. (2014) The prospects of legal regulation of Internet legal relations: economic and legal aspect. *Law and Innovative Society*, 1. <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/466418> [in Ukrainian].
- Yudin, V. (2020) E-commerce and its legal regulation. *Legal scientific electronic journal*. 8. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-8/53> [in Ukrainian].
- Yudkova, K. V. (2015). Features of the definition of the concept of «information technologies.» *Information and Law*, 1(13), [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2015.1\(13\).272604](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2015.1(13).272604) [in Ukrainian].
- Zhelikhovskiy, V. M. (2007). Legal foundations of e-commerce in Ukraine [PhD thesis Kyiv. Kyiv National University of Internal Affairs]. 22 c [in Ukrainian].

Slipchenko Sviatoslav
Doctor of Law, Professor,
Professor of the Department of Civil,
Labor and Economic Law
of Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine

Slipchenko Anatoliy
Candidate of Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Civil Law and Procedure,
Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine

Slipchenko Sviatoslav, Slipchenko Anatoliy. The Essence of Private Legal Relations Arising as a Result of Digital Transformation

Abstract

Introduction. The relevance of the study is caused by both the rapid processes of digital transformation in the world, the active development of legislation in the European Union and Ukraine regulating this area, and the lack of consensus among scholars regarding the nature and place of private relations arising from digital transformation in the civil law system. This, in turn, leads to difficulties in determining the appropriate mechanism for their legal regulation.

The main purpose of this research is to analyze the essence of private legal relations arising as a result of digital transformation. The main emphasis is placed on the views of representatives of innovative and conservative approaches to understanding the essence of civil legal relations arising as a result of digital transformation.

Methods. The study uses the following methods of scientific cognition: logical and legal, regulatory and dogmatic, comparative, analysis, and others.

Results. It is established that depending on the stages of introduction of digital technologies into the activities of a legal entity and/or the life of an individual, civil legal relations are divided into: those arising from the creation of digital technologies; those arising from their implementation; those arising from the use of the results of digital transformation. Depending on the sector of the digital single market, civil legal relations may arise in the following sectors: electronic trust services; telecommunications; and e-commerce. Their specifics are analyzed.

Conclusions. The author proves that civil legal relations do not exist and cannot exist in the digital environment. The digital environment is only a means (tool) through which interaction between subjects takes place. Therefore, legal relations arising from digital transformation are well-known and traditional for civil law. And the statement that a new type of civil legal relationship has been formed in the digital environment, which exists exclusively in the digital environment, is false, as is the statement about the existence of virtual reality, in which civil legal relations and their objects allegedly arise.

Keywords: *digital transformation, digital space, legal relations, electronic trust services, telecommunications, e-commerce.*